

TRANQUILLA LIBERTAS - MÍR VE SVOBODĚ

KOMENSKÉHO VIZE MEZINÁRODNÍHO MÍROVÉHO USPOŘÁDÁNÍ

Jan Kumpera

"Jádrem, kořenem i vrcholem tyranie je vyrvat lidskému rodu jeho společné věno - svobodu". Clamores Eliae (Výzvy Eliášovy), Praha 1992, s.19.

Komenský jako politický myslitel stojí nezaslouženě ve stínu svého vlastního pedagogického odkazu. Přitom on sám vždy chápal didaktiku a pedagogiku jako součást velké reformy, kterou promýšlel a dotvářel celý svůj spletitý a dlouhý život. Vrcholem jeho snažení byla pak velká myšlenková architektura **OBECNÉ PORADY O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH**, směřující svým poselstvím - navzdory své starozákonní rétorice a biblickému patosu - do budoucnosti. Toto, byť nedokončené dílo, považované zároveň za pozdní květ české reformace i za "nejobsáhlejší a nejodvážnější syntézu, jaké se kdy český myslitel odvážil" (Jan Patočka), vyjadřuje bytostné přesvědčení o nezbytnosti celosvětově pojaté reformy vzdělání a výchovy, chápané jako základ všech dalších nápravných kroků směřujících k mírové koexistenci lidstva¹.

Problematika míru a válka prochází přitom jako červená niť labyrintem tehdejší Evropy i životem samotného Komenského, jehož irénické myšlení prodělalo pozoruhodný vývoj. Počátkem této klikaté cesty při hledání spravedlivého míru byl evangelický irénismus v podobě, jak jej Komenskému prezentoval jeho učitel na heidelberské univerzitě David Pareus². A byl to právě český reformátor, který se pak stal v exilu horlivým apoštolem usmíření rozvaděných protestantských církví, zejména kalvinistů a luteránů (sklidil však za to nevděk od fundamentalistů obou směrů). Byl v tomto ohledu nejvýraznějším mluvčím

---

¹ De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad eruditos, religiosos, potentes Europae (Obecná porada o nápravě věcí lidských. Lidskému pokolení, předně však vzdělavcům, duchovním a mocným Evropy). Psáno 1645-70, po smrti Komenského ztraceno, znovuobjeveno až 1934-35 v Halle, celé vydáno prvně až 1966 v Praze. Zde citováno dle českého vydání Obecná porada o nápravě věcí lidských, I-III, Praha 1992 (překlad J.Hendricha ad.) - Panorthosia, šestá část Obecné porady, je obsažena v III.svazku, s.253-437. Zmíněná česká edice je uzavřena filozofickou studií Jana Patočky Komenského Všeobecná porada, III, s.533-562.

² David Pareus (Wängler), 1548-1622, autor spisu Irenicum sive de unione (1614) a profesor teologie na univerzitě v Heidelbergu, u něhož Komenský 1613-14 studoval. Faktografické údaje uváděné v této studii se opírají o monografii Jana Kumpery s názvem Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní časů. Praha-Ostrava 1992 (zde je uvedena obsáhle i další komeniologická literatura).

českého exilu, který viděl v jednotné frontě protestantských států (corpus evangelicorum) předpoklad k vítězství nad "Antikristem" a "Babylonem" (Habsburky a papežskou protireformací). Z tohoto hlediska je pochybné hovořit o Komenského pacifismu - jeho zklamání z vestfálského míru je dostatečně známé. Vždyť svou autoritou zaštitil Komenský ostatně i poslední zoufalý pokus českého exilu o svržení habsburského panství v Čechách roku 1654³.

Ačkoliv se Komenský nikdy nevzdal vize "spravedlivého míru ve svobodě", a tudíž zůstával odpůrcem "špatných mírů", měnily se jeho představy o válce. Jako teolog a biskup Jednoty bratrské válku sice vždy odsuzoval coby principiální narušení "Kristova pokoje", nicméně jako politický představitel českého exilu válečné řešení připouštěl jako nutné zlo, nezbytné k prosazení "spravedlivého míru". Pod vlivem osobních zkušeností i mnoha zklamání si však začal od 40.let uvědomovat bezvýchodnost a bezohlednou krutost všeho válečného - a pod dojmem zmařených anglických nadějí - i revolučního násilí⁴.

Comenius si tedy i jako politický filozof klade nově otázku řešení současných mocenských a náboženských sporů. Válku vidí zprvu jako nejhorší z možných řešení, postupně ji však teoreticky zcela zavrhuje jako „zvířeckou“⁵. Spory je proto podle Komenského nutné řešit jednáním a k jednacímu stolu je nezbytné přivést všechny zodpovědné politiky bez ohledu na státní zřízení či náboženskou příslušnost (to se v praxi projevilo např. i v Komenského aktivní účasti na tzv. toruňském mírovém kolokviu v roce 1645, na kterém se měl dohodnout náboženský mír v Polsku)⁶.

---

³ Jan Kumpera - Josef Hejnic, Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrát v zemích České koruny. Brno - Uherský Brod 1988. Jednalo se o plán někdejšího Komenského žáka Václava Sadovského ze Sloupna (bývalého švédského plukovníka usazeného v Polsku) vyvolat 1654 vpádem emigrantské armády do Čech protihabsburské povstání, a to za pomoci Anglie, Švédska a Sedmihradska.

⁴ Jan Kumpera, Vztah Jana Amose Komenského k anglické revoluci 17.století. Československý časopis historický 22, 1974, s.208-228.

⁵ Viz zejména Angelus pacis (Anděl míru), spis napsaný a vydaný 1667 v Amsterdamu u příležitosti mírové konference mezi Anglií a Nizozemskem v Bredě, české vydání 1972 v 6.svazku Vybraných spisů Jana Amose Komenského.

⁶ V souvislosti s tímto jinak nevydařeným interkonfesijním a ekumenickým jednáním napsal Komenský později ztracený spisek, určený původně polskému králi Vladislavovi IV. Christianismus reconciliabilis reconciliatore Christo (Křesťanství smířitelné usmiřovatelem Kristem).

Nikoliv náhodou se právě v této době rodí Komenského OBECNÁ PORADA O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH⁷ a od 40.let věnuje také její autor obrovské množství energie nejruznějším usmiřovacím výzvám, adresovaným představitelům evropských států a církví⁸. Zároveň - od této doby až do smrti - promýšlí český reformátor podivuhodnou mírovou architekturu, jejímž základem měla být celosvětová konference a jejími nosnými sloupy nově zřízené instituce, dohlízející na dodržování spravedlivého míru a odstraňující případné nové spory. Již v CESTĚ SVĚTLA, vzniklé 1641-2, považuje správně za předpoklad míru "*odstranění nenávisti a jejich příčin, tj. vzájemných rozepří*".⁹

Mírový projekt však dostává konkrétní podobu teprve v nedokončeném šestém díle PORADY - v PANORTHOSII (VŠENÁPRAVĚ), v níž je nejlépe nastíněna Komenského vize o komplexním trvalém a všelidském mírovém řešení - podmíněném reformami trojjediného a vzájemně provázaného bloku **Eruditio - Religio - Politica**.

Zde se také v XVII. kapitole s příznačným názvem O UNIVERZÁLNÍM POJÍTKU STÁTŮ, MÍROVÉM SOUDU objevuje v nejcelistvější podobě návrh na zřízení mezinárodní mírové instituce.¹⁰ Jak píše Komenský, "*tento sbor by se mohl nazývat také direktoriem mocností světa, senátem světa nebo areopágem světa*". Navrhuje též označení "*poradní sbor celého světa*" a "*světový soudní dvůr*" a pro jeho členy doporučuje titul "*mírovládců*" či "*vrchních rozhodčí míru*". Jejich úkolem má být "*pravá politika*", zajišťující "*klid ve všech říších světa*". Jejich povinnosti shrnuje Komenský do zvláštního desatera¹¹, v němž

---

⁷ Počátek psaní Obecné porady je kladen do let 1644-45, viz též pozn.1

⁸ Komenský se snažil oslovit zejména současné významné panovníky - švédského Karla X. Gustava, anglického Karla II. Stuarta, sedmihradského Jiřího II. Rákócziho a v závěru života zejména francouzského krále Ludvíka XIV.

⁹ Via lucis (Cesta světla), napsáno 1641-42 v Anglii, vydáno 1668 v Amsterdamu, nově vydáno i s českým překladem až 1961 v Praze.

¹⁰ XVII.kapitola Panorthosie, Obecná porada III, s .357-359.

¹¹ Tamtéž, 2. odstavec, s.357: „*Jejich zvláštní povinností bude bedlivě dbát*

I. na sebe samy jako na měřítko a vzory spravedlnosti,

II. pak na spravedlnost samu, po všech stavech lidské společnosti,

III. zejména však na soudní dvory a radnice jako na sídla spravedlnosti,

IV. na soudce jako na kněze spravedlnosti

V. na samo provádění práva, jakého užívají jedni nebo druzí,

VI. na práva nebo na knihy obsahující práva,

VII. na vykladatele a komentátory zákonů, na notáře,

kladě důraz na dodržování práva a spravedlnosti a na spolupráci s ostatními dvěma celosvětovými institucemi - "sborem světla" a "konzistoří svatosti", tj. s reprezentanty vědy a církví. "Mírovládci" by se měli sice stát "předními hlídkami obecného blaha, k zamezení toho, aby se nevrátily války, bouře, krveprolití nebo příležitosti k nim... a budou stavět všude věčné hráze proti všem válkám", nicméně bude podle Komenského nutné zřizovat jednotlivé podřízené "mírové tribunály" i na nižší úrovni - v jednotlivých zemích, národech, městech, a to "pro správu spravedlnosti a pro předcházení bezpráví, hádkám a sporům nebo pro jejich brzké urovnání". Jen tak se může zabránit občanským válkám, které český reformátor považoval za zvláště velké prokletí (zejména pod vlivem osobní zkušenosti z českého stavovského povstání, z anglické revoluce i z Polska).

Komenský zde velmi zajímavě reaguje i na současné problémy počínají evropské expanze do zámoří: "Pokud rodná půda nepostačí k obživě všech, pak bude povinností mírovládců učinit opatření...zákládáním kolonií v cizině...a to nikoliv bouřlivě, loupežením (jako nedávno Španělé, Portugalci, Francouzi, Angličané a Nizozemci atd.), nýbrž podle příkladu Abrahama s Lotem (Gn 3,18) za zprostředkování mírových rozhodčí".¹² Komenský si samozřejmě uvědomoval i nezbytnost sankcí proti "rušitelům míru a pokoje", a to "pokud možno bez násilných prostředků", bohužel svůj projekt v tomto směru nestačil propracovat. Zajímavý je však výslovné odmítnutí trestu smrti ("tato svatosvatá správa by neměla být poskrvrňována hrdelními tresty").¹³

Komenský si také reálně uvědomil nezbytnost sjednocení mezinárodních právních norem, "proto nevyhnutelně musí být ustaveno univerzální právo, které bude sloužit celému lidskému pokolení ve všech případech". Takto dohodnuté mezinárodní právo bude respektovat kromě přirozeného práva i "Zákon boží", tj. v Komenského pojetí nejvyšší mravnost. "Nejvyšší světoví pořadatelé správy a míru" budou sice disponovat velkou pravomocí, aby mohli podpořit autoritu dalších dvou celosvětových institucí, "sboru světla a konzistoře", nicméně "univerzální vláda nepřisluší nikomu z lidí kromě Krista

---

VIII. na míry, váhy, mince, veřejné cesty atd. jako na nástroje veřejné spravedlnosti a bezpečnosti,

IX. na ostatní dva sbory jako na pomocníky v střežení řádu (myslí se sbor světla a konzistoř svatosti - pozn.J.K.),

X. konečně na samého Boha, věčného strážce spravedlnosti.

¹² Tamtéž, 5. odstavec, s. 358

¹³ Tamtéž, 7. odstavec, s. 358

*a...jestliže tedy někdo jiný hledá univerzální vládu, hledá Babylón a obnovuje zmatek". Moc je tedy vždy svěřená a musí podléhat kontrole i vyšším morálním principům.*¹⁴

Mírovému projektu je věnována i XXIV.kapitola NÁPRAVA SVĚTSKÉ SPRÁVY.¹⁵ Zde Komenský v úvodu konstatuje, že *"cílem lidské společnosti je obecný pokoj a bezpečnost a blaho lidu má být nejvyšším zákonem kterékoliv republiky i kteréhokoliv království"*. Proto je nutné zastavit války, *"neboť válka žádné blaho nepřináší"*. Český reformátor tu doporučuje i odzbrojovací jednání, neboť *"odstraněním zbraní" se zmenšuje "příležitost vrátit se k nepřátelství a válkám"*. I když je tato kapitola bohužel opět jen náčrtem myšlenek, obsahuje i konkrétní úvahy o charakteru vybraných *"mírovládců"*, ať už působících na jakémkoliv stupni mírových tribunálů. Nároky má Komenský vsutku vysoké. Měli by to být totiž zároveň *"kazatelé, právní znalci, filozofové, lékaři proti tyranství - mužové přímí, moudří, zbožní, stateční a bdělí"*, požívající všeobecný respekt králů i prostých lidí. Zabývá se tu i otázkou umístění mírových tribunálů - za vhodná místa považuje lokality snadno komunikačně dostupná, nicméně izolované od denního ruchu (*"třeba klášter obdařený polnostmi a důchody"*). Komenský nezapomíná ani na komunikaci s veřejností, a proto doporučuje pořádat *"jednou ročně bilanční veřejnou slavnost"*, při které mírové tribunály předloží výsledky své činnosti.¹⁶

Rozhodující impuls ke zvratu dosavadního nepříznivého vývoj lidstva musí však přinést celosvětová porada politiků, o jejíž svolání se Komenský různými výzvami zasazoval a které také chtěl předložit svoji OBECNOU PORADU. Tuto myšlenku nejprecizněji rozvinul v XXV. kapitole VŠENÁPRAVY nesoucí název SVĚTOVÝ SNĚM ČILI EKUMENICKÝ KONCIL, ZÁRUKA UNIVERZÁLNÍ REFORMACE.¹⁷ Podle Komenského existuje totiž proti *univerzálním zmatkům jediný univerzální lék*, a tím je *univerzální koncil*. Nejprve musí být proto z celého světa svoláni *"muži osvícení, vynikající nad ostatní smrtelníky moudrostí, zbožností a rozvahou, filozofové, teologové a poltikové, aby se poradili, jak už konečně plně opatřit, zabezpečit a šířit spásu celého pokolení lidského"*. Svolat toto shromáždění by měli *"králové a republiky křesťanského světa po jednomyslné dohodě...po porážce tyranů"*, přičemž *"má být sezván celý svět, to je všechny kmeny a všechny národy"*

---

¹⁴ Tamtéž, 11.odstavec, s. 359

¹⁵ XXIV.kapitola Panorthosie, Obecná porada III, s. 406-418

¹⁶ Tamtéž, s. 406, 410, 413 a 417

¹⁷ XXV. kapitola Panorthosie, Obecná porada III, s. 418-430

...prostřednictvím nejlepších lidí ze svého středu, ze stavu učeného, duchovního i politického... zástupců univerzit, církví, králů a republik, tedy prostřednictvím filozofů, teologů a politiků"¹⁸. Komenský upozorňuje též na nezbytnou jazykovou kvalifikaci delegátů. Jako nejvhodnější místo ke svolání takového světového mírového kongresu navrhuje Benátky, díky jejich dostupnosti i tolerantnosti a neutralitě benátské republiky. Komenský též doporučuje "*všeobecné smazání minulosti*", tedy jakousi tlustou čarou za minulostí jako nutný předpoklad k překonání vzájemných neraživostí. Jednání musí probíhat bez předsudků a ve svobodné atmosféře a jeho cílem by mělo být "*odstranění tyranství v politice*" a "*nové občanské zřízení*". Pod těmito pojmy chápe český myslitel také náboženskou svobodu a respektování člověka jako svobodné bytosti stvořené k obrazu Božímu. Také tato kapitola je vlastně jen jakýmsi konceptem, nicméně nabitým myšlenkami. Mezinárodního rokování by mělo vyústit v ustavení tří vrcholných orgánů: sboru světla, konzistoře svatosti a světového soudu. Posledně jmenovaná instituce by měla představovat jakousi světovou vládu, schopnou "*krotit moc vnějších ručitelů míru*". Jejím celosvětovým sídlem by měl být kvůli své výhodné poloze Londýn, další pobočky by však měly existovat v každém ze čtyř kontinentů (Evropa, Asie, Afrika, Amerika) a na nižším stupni pak i v každé zemi a větším městě. Každý mírový soud bude mít svého předsedu a tři tajemníky, u světového a kontinentálního soudu bude pak zastupovat každý národ jeden přísedící (v případě velkých národů dva). Aby se zabránilo neshodám, měli by se předsedové světového tribunálu pravidelně střídát, a to podle hlavních částí světa. Jednou za deset by se pak měla konat opět jakási světová mírová konference, a to střídavě v Evropě, Americe, Asii a Africe. O prosazení projektu se musí postarat společně vládcové světa, nikoliv však násilím, ale přesvědčovací kampaní a vysíláním speciálních diplomatických misí ke všem národům světa. V této souvislosti Komenský doporučuje zavést nový mezinárodní jazyk, který by usnadnil komunikaci mezi národy světa (této otázce věnuje Komenský ovšem celý pátý díl Obecné porady - Panglottii). Pochopitelně splývá u Komenského tato myšlenka nadnárodní integrace lidstva i s christianizací světa, neboť - při veškerém respektu k dalším náboženstvím, včetně islámu - považoval biskup Jednoty bratrské Kristovo poselství lásky a pokoje za základ svého snažení. Ostatně nastolení světového

---

¹⁸ 1. odstavec, s. 418 - 7.-8.odstavec, s. 420

míru mělo být podle Komenského součástí nadcházejícího Božího království, tisícileté říše Kristovy.¹⁹

Ještě více se chiliastické myšlenky proplétají s politickými návrhy a plány v CLAMORES ELIAE (VÝZVÁCH ELIÁŠOVÝCH).²⁰ V tomto pozdním Komenského díle deníkového rázu nalézáme též mnoho pozoruhodných poznámek k otázkám míru a války, zajímavých navíc svojí syrovostí a otevřeností. *"Ke všobecnému smíření všech"* bude nutné překonat sektářství, a to *"nikoliv ohněm a tělesným mečem, bouřlivým větrem či zemětřesením, nýbrž v mírném duchu Kristově"* na základě harmonie a rovnosti lidí a národů.²¹ Komenský byl vždy tvrdým odpůrcem *"šílených machiavelistů"*, a proto neuznává ospravedlnění nemravných prostředků vznešeným cílem a na adresu vládců volá: *"Zanechte, politici, klamavé machiavellistické vychytralosti"*, neboť *"rozněcování válek, nenávisť, různic a hádek je dílo ďáblovo"*²². Zvláště kriticky účtuje s tyrany, mezi něž *"náležejí všichni, kteří zuří fyzickým násilím (žaláři, proskripcí, tresty) proti těm, kteří se od nich odchyľují (vírou či názory)..."*²³. Politikům chybí dle Komenského pokora, neboť *"přemnoží chtějí bez Boha vládnout a spravovat svět - se svou modlou zvanou státní zájem..."* Opravdu spravedlivý mír nemůže proto nastat, *"nebudou-li zcela všude odstraněny podvody a úskoky"*. Komenský tu v soukromém povzdechu dává najevo i svůj odpor k absolutismu, který název *"monopolem"* moci a *"šelmovským panováním"*. K plné nápravě světa je tedy třeba, *"aby po celém světě bylo postaráno o náboženství, spravedlnost a výchovu (zárukou svobody vyznání, volným přístupem k soudům, zřeknutím se zbraní, zmírněním daní, ulehčením živobytí, bezpečností cest, ochranou manželství a hojností škol všeho druhu)"*.²⁴ Panovníky světa nabádá, aby se zřekli válek a ukrutností a jako starozákonní prorok Eliáš volá: *"Vaše sudy prachu, střely, kanóny, meče, oštěpy nikdy nepřinesou klid, spíše jej naruší - vždy tomu tak dosud bylo. Za zbrojnic udělejte biblioték - z děl zvonů k muzice... svolajte KONCIL CELÉHO*

---

¹⁹ Tamtéž s. 421 (2. odstavec) a s. 425-426

²⁰ Clamores Eliae (Výzvy Eliášovy, Křiky Eliášovy), psáno 1665-1670, prvně vydáno až 1977 v Kastellaun-Hunsrücku (SRN). Zde citován výbor Jiřího Beneše Clamores Eliae - Křiky Eliášovy, Praha 1992. Viz též studie Julie Novákové Sociálně-politické názory a tužby Komenského v Clamores Eliae. Studia Comeniana et historica 7, 1977, č. 16, s. 47-62. politických představ.

²¹ Clamores Eliae, 1992, s.14

²² Tamtéž s. 48-49

²³ Tamtéž s. 19

²⁴ Tamtéž s. 20-21

SVĚTA".²⁵ Podle Komenského jsou "vátky hanbou králů a říší, zvláště křesťanských", navíc jsou "nejenže marné, ale kruté a pro lidstvo zhoubné, jimi je celý svět pustošen...". Paradoxně se ve VÝZVÁCH ELIÁŠOVÝCH projevuje Komenského ambivalentní vztah k monarchům - nedělá si o nich iluze, ale potřebuje je k prosazení svých plánů (proto se např. jak zde, tak v několika svých předmluvách obrací na Ludvíka XIV. právě s výzvou ke svolání světového mírového koncilu).²⁶ Rozhodující bude podle Komenského stejně druhý Kristův příchod, kterému má napomoci nový prorok Eliáš (Eliášů může být i více - tuto roli mohou sehrát osvícení politici i reformátoři jako sám Komenský). "Eliáš nechť sežve všechny národy, jazyky, sekty aby tímto spojením zanikl rozdíl mezi Řekem a Skýtem, svobodným a otrokem, Evropanem a Američanem", vybízí Komenský a jako biblický patriarcha volá: "Smiřte se všickní, navrať se všichni z války k branám (Iz.28,6), vždyť války se vedou v poli, v branách se rokuje".²⁷

"Smíření pokolení lidského" se tak dostalo do ohniska Komenského pozornosti zejména v posledním období jeho života, kdy nabízí spolupráci na nápravném díle i všem odpůrcům (včetně jezuitů a papeže). Mírové vize prolínají i další Komenského pozdní díla - zejména ANGELUS PACIS (ANDĚL MÍRU) a UNUM NECESSARIUM (JEDNO POTŘEBNÉ)²⁸. Ačkoliv Komenský nedopracoval svůj mírový projekt do konečné podoby, představují jeho nápravné myšlenky nejvýznamnější a originální český přínos do pokladnice evropské politické filozofie raného novověku a přes některé utopické rysy neztrácejí svoji naléhavost ani na prahu třetího tisíciletí.

Tranquilla libertas - Peace in Freedom

Development of Comenius's plans to establish and keep the international peace and cooperation

The Czech reformer and thinker Jan Amos Comenius (Komenský) dedicated his endeavour for finding the way out from educational, religious and also political

---

²⁵ Tamtéž s. 21-23

²⁶ "Nejkřesťanštější králi, svolaj (po poradě s bratry - křesťanskými králi) křesťanský svět na koncil...aby již nebylo válek", Clamores Eliae, 1992, s. 25

²⁷ Tamtéž s. 31 a 42-43

²⁸ Unum necessarium (Jedno potřebné), dokončeno a vydáno 1668 v Amsterdamu. První český překlad vydán 1765 v Halle, nový překlad 1920 v Praze. Ke spisu Angelus pacis viz pozn. 5

labyrinths of the world. The study follows the gradual development of Comenius's plans, striving for peaceful cooperation among the nations. First he tried to overcome differences among various evangelical factions, churches and groups and unite them against the counter-reformation. But later - especially after the Thirty Years War and due to the personal experience - he came to the conclusion that all wars must be rejected and replaced by organized and sophisticated negotiations. The future and permanent peaceful cooperation ought to be based on the consensus of all Christians including the Pope and Catholics. His project should comprise even non-Christian nations and states, respecting their differences. Those ideas can be traced already in the 1630s - 1640s (Via lucis and Comenian idea to establish an international "college of light", consisting of the best scholars) but the elaborated expression of this project may be found in Comenius's major (unfinished) work *De Rerum Humanarum Emendatione Consultatio Catholica*. The sixth part of this General Discourse on Reform on Human Affairs, named *Panorthosia* (The Universal Reform), describes Comenius' ideas about "a free common state of all mankind", a worldwide union of befriended nations where "disputes would be solved by a peace tribunal, without wars and violence". The main task of the reformed administration of public international affairs would be the institution and maintenance of lasting justice, order and peace. This would be pursued by an international peace court or world senate which would be furnished with great jurisdiction. It would attend not only to the maintenance of peace among states but also to the maintenance of order and justice in individual states because the two are inseparably linked. Therefore, too, the world senate would supervise national and local courts of justice and law so that their decisions and provisions would not run counter the superior, universally human principles and universal law which would derive only from natural law and the laws of God. Interhuman relations would be corrected through a reform of all components of public administration, involving a definition of their rights and duties relating to the social order and publicly beneficial work. Comenius's project was - as the author of the study tries to explain - partly influenced by the Czech reformation tradition (esp. by the bequest of the Unity of Brethren) but it also mirrors the European humanistic traditions. Nevertheless his original proposals - in spite of many utopia-like features - are aiming at the future and have been appreciated (and partly realized) first in the 20th century.

English by the author

Tranquilla libertas - Frieden in Freiheit

Die Entwicklung Komenskýs Anschauungen über die internationale friedliche Zusammenarbeit

Jan Amos Comenius (Komenský) versuchte in seinem weltreformierenden Projekt um eine globale Lösung der menschlichen Konflikte und dabei einen Ausweg aus dem Irrgarten, dem Labyrinth der damaligen Wissenschaft, Kultur, Kirche und Politik zu finden. Alle seine Versuche und friedliche Vorschläge - die neben einer Tradition und Nachlaß der tschechischen Reformation auch Impulse des europäischen Späthumanismus widerspiegeln - fanden die Zusammenfassung und den besten Ausdruck in Komenskýs Lebenswerk *Consultatio catholica de emendatione rerum humanarum* (Allgemeine Beratung über die Verbesserung der menschlichen Dinge). Ursprünglich verlangte der tschechische Denker und Exulant nur die Einheit aller Evangelischen im Kampf gegen die Gegenreformation, aber unter den schrecklichen persönlichen Kriegserfahrungen verlangte er später allmählich die Versöhnung aller Christen und zum Ende aller Völker und Religionen. Schon in der Schrift *Angelus pacis* (Engel des Friedens) sprach Comenius das allgemeine Verlangen nach einer friedlichen Lösung aller Streitigkeiten aus. Aber erst im sechsten Teil seiner *Allgemeinen Beratung Panorthosia* (Allgemeine Verbesserung) legte Comenius seine Vorstellungen von "einem freiem gemeinsamen Staat des ganzen menschlichen Geschlechtes" hinein. Hier arbeitete Comenius in bemerkenswerter Weise seine Vorstellung über die neue Weltpolitik aus. Ihre Hauptaufgabe wäre die Errichtung und Erhaltung beständiger Gerechtigkeit, der Ordnung und des Friedens. Zu diesem Zweck würden Institutionen aller Ebene zusammenwirken, im weltweiten Maßstab entstünde das Internationale Friedensgericht oder ein Weltsenat, eine Institution, die mit großen Vollmachten ausgestattet wäre. Sie würde nicht allein für den Frieden unter den Staaten, sondern auch für den Frieden und die Gerechtigkeit innerhalb der Staaten sorgen, denn beides ist unabdingbar verflochten. Deshalb würde der Weltsenat nationale und lokale Gerichte und Gesetze beaufsichtigen, um zu verhindern, daß ihre Tätigkeit und Bestimmungen mit den übergeordneten gesamt menschlichen Prinzipien und dem von dem natürlichen Recht und den Gesetzen Gottes abgeleiteten universellen Recht in Widerspruch geraten. Diese komenianische Friedensvision und Verbesserungsprojekt stellt trotz utopischer Züge einzigen Versuch auf dem komplizierten Weg zur europäischen und internationalen Zusammenarbeit vor.

Deutsch vom Verfasser